

МОРАЛЬ І «ХРИСТІЯНСЬКА ЕТИКА» У ШКОЛІ

Сучасний дискурс в Україні з приводу викладання релігії у школі можна почати з давньої приповідки про водія, який пояснює пасажирам, що машина далі не поїде з багатьох причин: скінчилося пальне, двигун не працює, шляху немає і т. і. т. п. Сенс цього анекдоту у тому, що достатньо однієї з таких причин, та й досить викладати інші аргументи щодо неможливості подальшого руху авто. Так і у випадку з релігією у школі. Треба згадати Конституцію України, яка у 35 ст. наголошує на відокремленні школи від церкви, щоб уникнути необхідності подальшого обговорення цієї теми.

Але ж та сама Конституція декларує народу й свободу слова, тому мотив до участі в цьому дискурсі з'являється у кожного, кого цікавить питання релігійного виховання у світській школі (оксюморон виникає навіть при формулюванні проблеми, бо ніхто, поки що, із затятих прихильників навчання дітей релігії в державних навчальних закладах, не вимагає викладати там цілком релігійну картину світу, хоча є закиди й у цьому напрямі (коли, наприклад, пропонується замість «походження людини» розповідати про її «створення»). Відкладемо все ж таки проблему «походження» чи «створення» людини поки що у бік, хоча сумнів з'являється вже й на цьому етапі обговорення взаємовідносин між релігією та наукою. Бо ж з усієї релігії, головним чином, зараз у школу «тягнуть» релігійну мораль, а як її можна відірвати від загального релігійного світобачення? Раніше усе було пронизано релігійними уявленнями. І у деякій мірі тільки після Середньовіччя наука, мистецтво, етика, політика, право та інші форми суспільної свідомості (людського пізнання) почали відокремлюватися від релігії. Так що, повернемо світ, суспільство у минуле? Вперед до Середніх віків? Ото б було непогано, коли б хтось був в змозі довести, що людині було тоді принаймні не гірше, ніж зараз.

Таким чином, причиною нашої участі у цьому дискурсі є те, що думок, як «за», так і «проти» викладання релігії в школі є багато, аргументів наведено стільки, що вже треба їх хоч якось проаналізувати і, якщо це можливо, зробити деякі висновки. Можна нагадати, що дискусія ця ведеться з перших років існування незалежної України, і навіть, не дочекавшись її підсумків, в більшості західних областей вже давно викладають «християнську етику», є піонери такого гатунку навіть і в Києві, і в Одесі. Це ще один парадокс бідної нашої країни – моралі

повчають, порушуючи Основний Закон держави. Навіть не мораль, а тільки правовий нігілізм в учнів можна виховати у такій спосіб, якщо довести цей парадокс до логічного витлумачення.

Щоб у подальшому дискурсі уникати оксюморонів і парадоксів, з гідністю ставлячись до релігійних почуттів прихильників викладання «релігійної моралі» в світській школі, сформулюємо силогізм, за допомогою якого обґрунтовується необхідність саме цієї навчальної дисципліни.

Посилка перша. Наша держава хвора. Характернішим симптомом державної хвороби є моральний занепад значної частини суспільства.

Посилка друга. Хворій державі потрібні ліки. Якщо усі громадяни чи, принаймні їх більшість, будуть дотримуватись норм християнської етики, Україна вилікується.

Висновок. Щоб українська держава пододала соціальну недугу, треба в світських школах викладати «християнську етику».

Зрозуміла річ, що наведений силогізм дуже спрощує загальну картину хвороби нашого суспільства та шляхів її лікування. Ця модель дискурсу дозволяє тільки обговорити найголовніше з того, як розуміють цю складну ситуацію усі, хто вболіває за рідну державу: хочуть зробити якнайкраще для неї, але не прислуховуються до аргументів, що ставлять під сумнів не діагноз, але засіб лікування, що пропонується.

В логічному вимірі з першою посилкою проблем не виникає. Воно й в дійсності так є. Перманентна криза, в якій опинилася наша країна, має багато вимірів: економічний – досі ми не досягли навіть половини того ВВП, що мали до 1992 року; політичний – більшість нації була обурена грубою фальсифікацією виборів 2004 року, єдина можливість, хоч якимось чином впливати на владу і ту було відібрано; демографічний – у 1993 році нас було 52 млн., зараз – 47 млн.; медичний – на проголошену (обіцяну) безкоштовну медицину грошів немає. Тепер кожен сплачує – за безкоштовне лікування, якість якого де погіршилась, де недосяжна для пересічного громадянина; екологічний – тут можна сказати, зокрема, про негативні наслідки Чорнобильської катастрофи, щоб не додавати ще й про забруднення повітря, проблеми з ліквідацією сміття і таке інше; освітній – де окрім усіх інших проблем (головна – це недофінансування усіх сфер освітянської діяльності) у вищих навчальних закладах з'явилася ще одна – приєднання до Болонського процесу, що потребує принаймні такого ж фінансування роботи освітян як у середньому по Європі. Перелік наших загальних негараздів можна продовжувати, бо ж практично ми не маємо жодної сфери суспільного відтворення, де б усе було добре. Але навіть цей коротенький список є

яскравою демонстрацією того, на якому загальному тлі відбувається ще й моральний занепад країни. Однак можна на цю проблему подивитися по-іншому. Як казав професор Преображенський, «Розруха починається в головах!» То може найбільше від чого потерпає наше суспільство – це моральна криза. Взагалі, якщо ми не економічні детерміністи, то можемо дійсно вважати головним симптомом нашої суспільної хвороби моральний занепад. Ми все ж таки гадаємо, що в медичній практиці звичним є лікувати всю хворобу в цілому, а не пригнічуючи тільки поодинокі симптоми.

Ніхто з учасників дискурсу не проти того, щоб моральний стан у нашому суспільстві покращав. Звернемося до консиліуму, до того, що кажуть мислителі про мораль та релігію. У філософії (див. наприклад, Браєн Дейвіс. Вступ до філософії релігії. – К., 1996) погляди на зв'язки між моральністю та релігією є дуже різноманітними: за Кантом, моральність має певну потребу у релігії; більшість теїстів вважають, що моральність присутня у самій релігії як її частина, чи навіть ототожнюють їх; Ніцше вважав, що моральність без релігії взагалі не має сенсу; Керкегор говорив «про теологічну зупинку етичного», бо обов'язок перед Богом перевершує дію інших суспільних норм.

У сучасній ліберальній думці мораль і релігія - це особливі сфери соціального відтворення. Саме цей погляд знайшов своє політичне закріплення в абсолютній більшості демократичних країн світу під назвою «свобода совісті». Як впливає з цього найважливішого за думкою багатьох мислителів права людини, держава не може карати людину за її мораль (релігійну, окультну, світську і т. і.), а лише за правопорушення. Так само держава не повинна нав'язувати людині якусь обов'язкову мораль. Бо за визначенням хоча й формальним, юридична норма тим і відрізняється від моральної, що за її порушення передбачена державна санкція. Отже, якщо держава бере на себе відповідальність за дотримання населенням моральних норм, то мораль зникає. Таке розуміння співвідношення моралі й релігії є мабуть найвеличезнішим з досягнень християнської етики. Бо до висновку необхідності відокремлення держави від моралі в європейській цивілізації дійшли після кривавих міжрелігійних війн, деспотичного пригнічування монархічною владою за пропозицією вірномислячих, усіх дисидентів. Одним з гарантом (юридичним) невтручання держави у релігійну чи світську мораль громадян є відокремлення церкви від школи. Це - не атеїсти, не еретики, а християни Європи дійшли до такого висновку.

Сучасна етика не ставить під сумнів моральність людини у залежності від її мотивації, в тому числі релігійної. Що, мало прикладів в

історії чи з сучасного перебігу подій («crash civilizations»), де саме за релігійною мотивацією (як би від неї не відхрещувалися інші християни, мусульмани, індуси, сикхи) чинились антиморальні вчинки, правопорушення чи масові розлади у суспільстві? Чи не у нашій країні люди різних вірувань і невіруючі об'єдналися проти незаконної спроби влади порушити право громадян самостійно обрати виконавчі органи? Чи не у нас під час самих виборів люди що належать до однієї віри, обрали різні шляхи у майбутнє своєї країни і то був моральний вчинок? Скільки ще треба доказів, що не можна робити суміш між тим, що є мораль, та тим, що є релігія. **В жодній демократичній країні світу у світських школах релігію не викладають.** Яку б назву не мав предмет, що знайомить учнів з релігією, матеріал подається за вимогами сучасного релігієзнавства (Див. наприклад, реферат: Хильгер Г., Ляймгрубер Ш., Зибертц Г.. Религиозная дидактика. Руководство к обучению, образованию и профессии // Наука і релігія: проблеми діалогу. Вип. 2. – Одеса, 2004. - С. 113-119).

Серед усієї множини соціологічних опитувань людей з питання, як вони дістались своєї віри, серед тисяч оповідань - усних чи письмових - про те, як та чи інша людина повірила у Бога, серед усіх відомих нам художніх творів, житій святих ми не знайдемо жодного прикладу того, що людина стала віруючою внаслідок занять у школі

Тому, хто знайомий зі світовою літературою, нагадаємо, як поводитися приятелі Тома Сойєра на уроках у недільній школі, як підкладали махорку у проскури на уроках «Закону Божого» однокласники Павла Корчагіна, чи поводитися бурсаки в «Очерках бурси» Пом'яловського. Не можна, мабуть, згадати хоча б один всесвітньо відомий художній твір, де б йшлося про зацікавленість дітей навчанням релігії. Ми розуміємо, що проведення уроку з будь-якого предмету - це лише рівень майстерності викладача. Але йдеться не про навчання, а про виховання. І у цьому випадку однієї майстерності замало.

Може це взагалі неможливо, щоб перед кожною пересічною людиною (якими і є абсолютна більшість наших викладачів) виставляли вимоги виховання великих дитячих колективів. Це навіть не кожному духовному лідеру чи гуру під силу. Інша справа - вимагати від самих вчителів дотримання моральних норм. Але ж навіть це важко зробити на тлі загального занепаду. Як може повчати моралі дитячої людина, яка бере від них гроші на потреби, що має задовольнити держава.

Але йдеться у даному дискурсі не тільки про виховання дитини у дусі «християнської етики» у державних школах. Фіаско потерпає кожна ідеологія на цьому рівні. Згадаймо, які були жорсткі вимоги до

атеїстичного виховання учнів у радянській школі. Й що маємо? Нагадаємо, більшість українських віруючих зараз ті, що колись закінчили радянські учбові заклади. Серед сучасних релігійних пропагандистів багато тих, хто навчався у вузах, де був обов'язковим предмет «Науковий атеїзм». Найпопулярніший православний пропагандист на пострадянському просторі диякон О. Кураєв навчався в МДУ на філософському факультеті і саме на кафедрі наукового атеїзму.

Якщо використовувати християнську лексику, то треба зробити усе можливе, щоб українська школа не стала полем битви між силами диявола та Бога. Сатана завжди там, де його бажають позбутися. Увесь сенс християнської етики у тому й полягає, щоб людина перемогла диявола у боротьбі за свою душу. Якщо цього не пояснювати дитині, то це вже не християнська, а просто етика, якої можна навчати незалежно від релігійних уподобань вчителів та учнів. Як взагалі собі уявляють ті, хто пропонує таки ввести релігійне виховання у школу, пов'язати боротьбу реальну, повсякденну між силами добра і зла із запізненням дитини на урок, оцінкою за знання біблейських сюжетів, зі звітом вчителя про успіхи в моральному становленні дітей, із всім тим, що вимагає реальне життя будь-якої нашої школи.

Є ще один дуже неприємний, на наш погляд, аспект дискурсу. Хіба ж не є моральним обов'язком священнослужителів пропагувати свою віру. Хіба ж мало недільних шкіл, релігійних навчальних закладів, де без жодних дискусій держава дозволяє виховувати людей, у тому загальному й діточок, будь-якій етиці? Чи дітки не бажають, чи грошей не вистачає чи парафіян не можна переконати у важливості цієї справи, щоб і учні були і учбового матеріалу було достатньо. І виглядає це так, нібито свої моральні **(та й матеріальні)** проблеми деякі релігійні (не надто бідні, бо маніпулюють мільйонами вірних, коли аргументують необхідність «християнської етики» у світських школах) організації хочуть перекласти на збіднілу державу, якій так співчувають.

«Не зашкодь!» - гасло лікарів, провізорів, фармацевтів. Якщо ліки мають протипоказання та побічні ефекти, то про це треба повідомити хворому або ж взагалі не рекомендувати йому їх вживати. Дійсно, наше суспільство занедужало, однак, чи не здається, що дуже забагато протипоказань у ліках, що йому пропонують прихильники викладання «християнської етики». Більше того, чи такі ліки взагалі можна рекомендувати представникам інших релігій чи то невірющим й атеїстам.

ЕТИЧНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ З ДІТЬМИ

Президент України Віктор Ющенко під час виступу в Києві на засіданні одного із Круглих столів на тему: «З любов'ю і турботою до дітей» поставив перед українськими освітянами завдання: до кінця серпня створити спецкурс із релігійної етики. Глава держави популярно пояснив, що «йдеться про Бога, віру в тій або іншій формі: не ставиться за мету однобічне висвітлення цього питання. Слід взяти загальні підходи всіх церков». Звичайно, виконання такого завдання обернеться ще одним анекдотом про «перехльости» нинішньої гуманітарної політики. Складається враження, що шановні економісти, політики тощо вже розв'язали всі свої фахові питання, а тепер вирішили на дозвіллі висловити «пару думок» з питань інших наук, зокрема етики.

Я не знаю, хто та як і в якому вищому навчальному закладі вивчав етику, навіть марксистсько-ленінську, але бодай із телевізійних або радіопрограм людина мала б знати, що етика - «теж наука». Причому серед гуманітарних наук вона є однією із найскладніших. І за два-три місяці наклепати сякий-такий курс для діток не вийде, або це буде - дивогляд, дурниця.

По-перше, не зрозуміло, чому треба викладати саме «релігійну» етику, а не філософську або ж просто в дусі постмодернового моралізму. По-друге, які можуть бути загальні підходи у церков, які конфліктують або забороняють (чи закликають до заборони) інші церкви або релігійні рухи, котрих у нас достатньо. Що може бути спільного у мормонів, бахаїстів і кришнаїтів? Чи треба діткам у школі в багатоетнічній і демократичній державі пояснювати, що одні релігії релігійніші за інші, одні вірники погані, а інші гарні? Тисячі років представники різних релігій не здатні розв'язати цю проблему, а в нас, виходить, затримка була тільки за вказівкою Президента і наказом міністра: тепер за два-три місяці все владнається. По-третє, чи будуть поруч із релігійною етикою, котра спиратиметься на якусь невідому ідеалістичну єдність, викладати у тих же класах «звичайну» етику? По-четверте, якщо викладати «звичайну» етику, то яку саме. Люди з вищою освітою знають, що течій в секулярній етиці багато, а питома української етики за останні 15 років у нас ніхто не розробив. Бо ж всі етичні прямування в світі спираються на суму якихось вихідних критеріїв, ідей. Ці критерії та ідеї у нас досі не розроблені, бо сьогодні в нас у гуманітарній науці панує ще більша корупція, шарлатанство і бездарність, аніж у сфері